

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: № 1. İKİNCİ KÂHUN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

MÜNDERECAT

1 — Başlangıç. 2 — Osmanlı devrinin tarihi. 3 — Fatih ve Namık Kemal. 4 — Tanzimattan cumhuriyete. 5 — Napoléon Bonapart ve Göthe. 6 — Bey Efendiler (Hikâye). 7 — Münekkidin vazifesi. 8 — Beynelmilel Darülfünunlular mahallesi. 9 — İyi bir Berehmenin hikâyesi. 10 — Harf inkılâbımız ve istenoğrafi ihtiyacı. 11 — Copula, mevcut olmak fili. 12 — İktisadi bir mütearife. 13 — İnkılâp ve biz kadınlar. 14 Arapça ve farisîden aldığımız kelimeler hakkında tedkikat. 15 Kitabiyat (Fuzulî) 16 — Faal nüfus istatistigi.

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI: 20 K.

Tanzimattan Cümhuriyete

Önümde bir meyva tabağı büyüklüğünde gümüşten bir madalya duruyor. Oldukça kaba ve battal olan bu yadigâr madalyası 1850, Bruxelle'de Tanzimatı hayriye münasebeti ile darbedilmiştir. Şekli, remizleri:

Alevler içinden bir kale çıkıyor, kalenin üstünde de bir kubbe, iki minare ve bir Osmanlı bayrağı görünmekte, etrafında da, fransızca olarak şu yazılar okunmaktadır:

“İmparatorluk bakı kalacak, Allah böyle istiyor..”

Burada bir sual teveccüh eder: Demek ki imparatorluğun bekasında o seneler şüphe varmış..

Madalyanın tersi: Top, tüfek, balta, bayrak, zırh, gülle, kalkan, tura, terazi, sorguç gibi türlü türlü timsallerden başka şu ibareleri ve şu isimleri okuyoruz:

Abdülmecit tarafından Osmanlı imparatorluğunun ihyası..

Has isimler: Süleyman, köprülü, Reşit, Âli, ikinci Mehmet, Mahmut.

Remizler: Zayıflara yardım İmparatorluk haysiyetinin yükseltilmesi, Misafirperverlik haklarının devamı (bundan kapitülâsyonların devam edeceğini anlayınız); Sulh hünelerinin teşviki; Maarifin yayılması; herkes için müsavi adalet.

Bu madalyanın darbından tam seksen sene geçmiş. Eğer isterseniz bu remiz ve timsallere bakabaka birlikte düşünelim...

Tanzimat, türklerin teşkil ettikleri Osmanlı imparatorluğunu “müstebit,” bir devlet olmaktan

Çıkarıp “mutlak,” bir devlet haline getirmek istiyen bir hareketti.

Bu hareket yalnız bir insanın ismine izafet edilebilir: Koca Reşit Paşa. Bu hareketi en iyi anlıyan Şinasi idi. En iyi yazanlardan biri de fransız elçilerinden Engelhard’tır.

Tanzimat büyük ağırlar içinde doğmuştu. Milletin ekseriyeti bu yenilikleri istemiyordu, Tanzimata açıktan açığa düşmandı. Tanzimatın feyiz ve kerametini anlayacak, o devirde, yirmi, yirmi beş kişi yoktu dersem asla mubalâğa etmemiş oluyorum. Gülhane hattının okunmasından çok sonra çıkan ilk gazetelerimizi gözden geçiriniz. 1256 da, yani Tanzimattan bir sene sonra çıkan “Ceridei havadis,” bir çocuk oyuncağıdır. 1279 da Şinasinin himmeti ile ihdas edilen “Tasviri efkâr,” cereyanı anlamış ise de ne lâıyık ile yazabilmiş, ne de yazdıkları şeyler zamanında anlaşılmıştır. Fikirler yanlış değil, asla yanlış değil, lâkin bu güne göre son derecede iptidaidir. Yenilik, avrupalılık iyidir... demekten ibaret kalıyor.

Şüphesizdir ki Şinasi Garp ile Şarkı mukayeseye muktedir idi. Lâkin fikirlerini açıkça yazamazdı; yazsa bile onlara muhatap bulunmazdı. O yazılar, şimdi ilk mektep çocuklarına hitap eden eserlere benziyor. Seviye çok aşağı. Uç tuğlu vezirler bile devrin orta mektep talebelerinden daha çocuk, daha geri, daha müptedi.

Fazla olarak “irtica,” az, çok teşkilâta merbut ve tabi. Softalar kolay ayaklanabiliyor. Padişah bugün yeniliklere bir az gülümsemek istese bile, ertesi gün, bir sarıklının ihtarı üzerine derhal teceddütten vaz geçiyor. Abdül Azizin son günlerinde, Osmanlı diyarlarında, türklerden müceddit olanların miktarını tahmine çalışıyorum: olsa olsa üç yüz kişi...

Edebiyat hâlâ teceddüdü anlayamamış. *Jön Türk*lerin yazıları cılız, az; fazla olarak bu adamlar hükümetçe pek fena görülüyor. Meslekleri de muayyen,

mukarrer değil. Heyecan umuma, hiç olmazsa on, on beş bin kişilik bir kütleye sirayet etmemiş. O zamanın fikriyatını anlamak için mühim bir vesika Ziya paşanın “Harabat” a yazdığı manzum başlangıçtır. Şu makaleyi kaleme almak için o uzun manzumeyi bir kaç kere okudum: elli sene evvel fikren ne geri imişiz; ve, Ziya paşa, zamandaşlarına göre ne ileri imişiz!...

Şu bulunduğumuz 1930 senesinde 10 ile 13 yaşlarında yüz çocuğa bir konferans vermek istesenez; söyleyeceğiniz sözleri, 1291 de, Ziya paşa, memleketin en münevver addedilen büyük adamlarına bile söyleyememiş, kekelemiş durmuş. Derin uyku da bir millet. Hasta bir cisim. Elli milyon nufusa sahip bir imparatorlukta şimdiki vilâyetlerimizin bir orta mekiebinde okuyan talebe miktarınca gözü açık kimse yok.

Garbı bilenler ender olmakla beraber yok değil. Şu kadar ki onlar da kimseye lâf anlatamıyorlar ve susuyorlar.

İnsaf edelim: Reşit paşanın öyle bir devirde Tanzimatı ilân ettirmesi vatanî bir celâdetti.

O hengâmda, ondan bir az evvel yazılan sefa-retnameleri tedkik ediniz: zavallı elçilerimiz gözleri bağlı olarak Avrupaya gidip gelmişler. Elçi bey ve paşalar ancak tuhafıkları görüp kaydetmişler, şahidi oldukları medeniyeti anlamak için hiç eziyet çekmemişler.

Bu şerait altında Osmanlı devletinin 1920 senesine kadar dayanabilmesi, parça parça olmaması, ilerleyen bir âlem içinde yaşayabilmesi “Azrail kaçğını,” denilen yüz yaşını geçmiş yatalakların haline benzer.

Türk dili o devrin ne hal ve vaziyette bulunduğunu anlamamız için mühim bir ölçüdür:

İzzet molların “Mihnetkeşan,” -yahut- “Mihneti Keşan,” ını dikkatle okuyunuz: tam yobaz, törpülenmemiş, yontulmamış bir taifenin dili.

Bu eserin hem elfâzı, hem münderecatı 1930 türkünün zevkini de, fikrini de hırpalır.

. . . . İşte, zavallı türk milleti, bir asır evel velisiz, vasisiz, puslasını şaşırın bir saltanatın, bir rejimin elinde eriyor, tükeniyor, yoğalıyordu.

Rejim bizi öyle yontulmamış bir halde tutuyordu ki ilmi, fenni, ilerlemeyi ifade etmek için aletten, yani dilden bile mahrumduk.

Ermeniler klasikleri hakkı ile tercüme ederken biz Yusuf Kâmil paşanın Telemak tercümesi ile kalmıştık.

O zamanki geriliğimizi bilmiyoruz ve teessüf olunur ki ilmen tedkik bile etmiyoruz.

1324 e kadar bütün millete küllî miktarda morfin ve kokain zerkedilmişti. Yirmi bir yıl evelsine gelinceye değin bizde yalnız tesadüfen fertler inkişaf edebilirdi, lâkin milletçe inkişafın imkân ve ihtimali yoktu. Tekâmül eden bu fertler de bir bedbinlik hastalığı ile musap idiler: herkes Osmanlı hey'etinin zeval bulacağını zannediyor ve hiç bir semtte bir kurtuluş çaresi göremiyordu.

Edebiyat denilen tecrübelerde hiç bir ümit, hiç bir "élan,, bir ideal yok: Muallim Naci ancak muasır bir franaız lisesinin "rhétorique,, sınıfı talebesi kadar istidat gösterebildi.

Gizli edebiyet hiç yok! Halbuki o devirde leh milletini, devletleri pay edilmiş olduğu halde indirastan kurtaran gizli edebiyattı. Namık Kemal edebiyatı ise millete bir az "élan,, verdi. Niçin daha fazlasını veremedi? Çünkü N. Kemalın fikirleri kat'i değildi. Vatan, pek âlâ, lâkin hangi vatan? Millet, pek doğru, fakat hangi millet. İşte bu müphemiyetten dolayı o edebiyat yarı yolda kaldı.

Son devirlerde din bir kuvvet olmaktan çıkmıştı. Fakat bunun yerine edebiyat ve fikriyat geçemedi. Her türlü ümitten mahrum kalan millet, kendisini teselli edecek bir mürşit de görmüyordu.

Feyizsiz bir devir..

Fakat bu devirde millet gebe idi. Gebeliğin bütün alâimini kaydedebiliriz. Vücut rahatsız, lâğar, muntazam bir harekete kadir değil; sinirleri bozuk, teneffüsü ağır.

Teşhis koymak isteyenler çok yanıldılar, gebeliği *cachexie* sandılar. Haricin teşhisi bu olduğu gibi dahilde de bir çoğunun görüşü bundan başka birşey değildi.

Meğer maraz addedilen maraz değil, hamil imiş!

Avrupa müverrihleri aşağı yukarı şöyle görüyorlardı :

“Türklerin teşkil ettikleri Osmanlı imparatorluğu 1500 senesindenberi bir mecraya giren ilmi, medeniyeti, yaşayış usulünü temessül edemedi. Günden güne devletleri küçülüyor, eriyor. Eğer beynelmilel rekabetler olmasa bu hey'et pek çabık inhilâl edecek. Türkler, kurunivustada, muhaceret devrinde, Orta Asyadan Garba, Avrupaya, Akdeniz havzasına akın eden çeşit çeşit kavimlerden biridir: gotlar, bürgontlar, vandallar, v. s. gibi;... Bu muhtelif akıncı kavimler daha o zamanki Garp medeniyetine uyamadıklarından cüz'î bir müddet hükûmet sürdükten sonra dağılmışlardı. Bunların, şimdi, nam ve nişanları yoktur..”

İşte bir hayli Avrupa mütefekkirleri ve hususile diplomatları, siyasîleri böyle düşünüyorlar ve böyle görüyorlardı. Bu mütalâalar alenen beyan ve tekrar edildiği halde Osmanlı hey'eti bundan müte-nebbih olmadı. Zaten olmak ta pek elinde değildi. 1877 de Sava nehrinden Yemene, İrandan Afrika-daki büyük sahranın ortalarına kadar uzanan bir kıt'anın inkişafı için düsturlar koymak acaba kabil miydi?

.... Fakat — tekrar edelim — Türkelinde terakki eden, kemal bulan fertler var; bunların miktarı kendiliğinden artıyor.

Ve, bundan başka, geri kuvvetler gün geçtikçe zayıflıyor, çürüyor, azalıyor. Evet, o kuvveler yerli

yerinde.... lâkin birer gölge gibi ehemmiyetsiz! Zihniyette fark büyük. Şinasi merhum bir alay çocuğa hitap edebiliyordu. Şimdi ise bir kaç bin yüksek tahsil görmüş, dil bilir kimse var ki onlara Şinasinin hatta Namık Kemalın dili ile hitap etseniz izzeti nefislerini kırmış olacaksınız:—Biz mektep çocukları mıyız? diyecekler.

... Lâkin müvazi cereyanı, geri kuvvetlerin kendiliklerinden çökmelerini unutmıyalım !

“ Ulema „ tabakası, tam manası ile bir “ cühelâ „ kailfesine dönmüştü. Kendilerinde cerbeze ve kav-gaya mecal, tûvan de kalmamıştı.

1830 sularında Reşit paşaya karşı daima “ istemezük! „ diye kıyam eden ve yenilik hareketleini geciktiren efendiler ihtiyarlamışlar, bunaklaşmışlar, yorulmuşlar, kocamışlardı.

Teceddüt davasının tarihinde en tehlikeli devir, bence, 1324 te meşrutiyetin ikinci defa ilânıdır.

Evet! en tehlikeli devir diyorum, ve, bu tabiri bilerek kullanıyorum. Doğru... İrtica kuvvetlerine karşı galebe var. Lâkin galip kim? Eğer bütün Osmanlılar galip ise vay Türk milletinin başına geleceklere!..

İşte, o hengâmda, Türk milleti, veyahut onun namına hareket ve hükûmet edenler bir hamiyet göstermiş oldular ve galibin bütün Osmanlılar olmadığını cihana tasdik ettirdiler. Galip, 30 milyon türk, rum, ermeni, arap, kürt, bulgar, v.s. değil! Asıl galip türk; lâkin nezaketinden veya siyasetinden bunu ilân edemiyor.

İşin fenası, o günlerde, o senelerde fikirlerin, akıdelerin henüz tebellür etmemesi idi

1908 veya 1910 da 1850 ye nispetle büyük bir uyanıklık var. Lâkin meslek tekarrür etmemiş. Fikirler henüz sulp bir hale gelmemiş.

Hey'et Osmanlı mı, türk mü ? Belli değil. Edebiyat mefluç. Mürşit yok. “ İttihat ve terakki ” idarei maslahat kaygu ve telâşında. Cereyanlar hafif. Garip

değil midir ki Tarabulus ve Balkan harpleri bedbinliği arttırmadı. Hayır, herkese bir fütur gelmek tabii iken aksi oldu. Matbuatımızın tarihi yazılırsa görülecektir ki en ziyade okumağa rağbet edilen o devirdir.

Kör, topal, her fikir münakaşa edildi. Milliyet fikri gereği gibi inkişaf ediyordu. Balkan harbi ispat etti ki türklerin diğer unsurlarla birlikte liberal bir devlet teşkil ve hatta idame etmeleri muhaldir. Bir imparatorluk, yani muhtelif milletlerden mürekkep bir devlet ancak istibdat ve bir şahsın, bir ailenin tahakkümü sayesinde yaşayabilir; ve, o nevi imparatorlukların zamanı, modası geçmiştir.

1900 senesine kadar bu basit hakikatı en keskin zekâlar bile anlayamıyorlardı. Duygu, uzun bir tarihin icabatı, bir dereceye kadar menfaat, bu hakikatın tecellisine engeldi.

Zaman, hadiseler, felâketler türkü mütenebbih etti. Zaman, hadiseler, felâketler türke edebiyat ve mektebin göreceği işi gördü.

Halbuki eski devirlerde zaman o kadar sıkıcı ve ezici, hadiseler o mertebe yıkıcı, felâketler ise o rütbe kat'i değildi. Mülk küçülüyor, eyaletler elden çıkıyor, şu kadar ki merkeze halel gelmiyordu; bıçak boğaza dayanmıştı.

Orta halk şöyle düşündü: evet düşündü ama ifade edemedi: Para?.. Bizde değil, yabancılarda. Devletin hazineleri masallarda kalmış.

Kendilerine gâvur deyip alay ettiğimiz kimseler kuvvetli devletler, donanmalar, ordular kurmuşlar, müreffeh ve zengindirler: Padişah kuvveti? Din kuvveti? Sancakı şerif?

Bütün bu kuvvetler hakkında bir tereddüt, bir şüphe hasıl olmadı değil. Vaktile avrupa ayağımıza kadar gelip kendini göstermiyordu. Nakliyatla inki-lâplar olduktan sonra garp şarkı ziyaret etti.

Hulâsa, memleketimiz, bütün bütün ilim, fen, edebiyat sayesinde değilde, görgü ile, tecrübe ile, iş başında bazı şeyler öğrendi. Maatteessüf edebiyat,

kitap, gazete, edipler, müellifler, muharrirler bu intibahta birinci rolü oynayamadılar. Cereyan belirdikten, bazı fikirlêr halk tarafından hazmedildikten sonra propagandaya başladılar. Parsa toplayıcılar... Türk edebiyatının ne bir Tolstoy'u, Dostoievski'si, ne bir Slovaçki'si ve Miçkeviç'i var...

Tanzimat edipleri, misal sadedinde zikrettiğim dört edibin eserlerini okuyacak bir devirde yaşadıkları halde onların fikirlerini değil, isimlerini bile bize nakledememişlerdir.

.... Hâdiseler milleti sıkıştırdı. İşte, ozaman, millet, garp siyasî ve müverrihlerinin koydukları teşhisin doğru olmadığını, kendinin sıhhatta bulunduğunu ispat etti.

Gazi Mustafa Kemale uyması Türk Milletinin görüşünde isabet olduğuna delildir.

Gazi, amerikalı meşhur Emerson'un dediği gibi bir "representative man," dir, yani bir milletin, bir devrin, bir hey'etin ihtiyaçlarını zatı ile temsil eden kuvvetli başlardandır. Türk Milletinin 1919 daki bütün ihtiyaçları, ve, fazla olarak bütün kabiliyetleri bir aynaya inikâs eder gibi Mustafa Kemalın müfekkîresine intiba etti.

Ferdenferda bu ihtiyaç ve kabiliyetler bilinemezdi. Eğer o sıralarda bir bir herkesin reyine müracaat edilse bu netice hasıl olmazdı; çünkü, beni beşerin en büyük noksanlarından ve za'flarından biri de ne istediğini bilmemesi, menfaatını anlamamasıdır. Lâkin büyük adamlar daha yüksek bir noktadan bakıp umumun dileğini ve menfaatını anlarlar ve gayrimes'ura tercüman olurlar. İşte, tanzimattan yetmiş sene sonra Gazi Mustafa Kemal, millete delil olmuş, onun dilek ve isteğini ifade etmiş, sonra ona kol olmuş ve, iradeti ile, maksadını husul sahasına çıkarmıştır.

Yetmiş senede zihniyette neler oldu?

Hiç bir vakit, yetmiş, seksen senede hasıl olması lâzım gelen fikrî, ilmi, edebî, bedîî tekâmül hasıl

olmadı; fakat zihniyette esaslı, gayet cezrî bir fark hâdis olduğu inkâr edilemez.

O zamanın dili ile şimdi âmmeye hitap etsek gülünç oluruz. Şu senelerde cahilimiz bile o mer-tebe iptidai değildir. Karşımızda dinden, mezhepten, tarikattan, maziden yapılmış heyulâlar, engeller kal-madı. Medeniyetin, ilmin, asriliğin propagandasını yapmağa artık muhtaç değiliz. Halbuki yakın bir devre gelinciye değin menkulâtın ilim olmadığı, ve, yeni ilimlerin mahzı ilim oldukları hakkında uzun boylu mukaddimelere gerçekten lüzum görölürdü.

Aramızda eski kafalılar hâlâ mevcut. Lâkin söz onların değil. Buna mukabil, bu asrın başında, münevverler acemi, ham, toy, züppe, mukallit mev-kiinde, diğerleri ise ibcal koltuğunda idiler. Tanzi-matın ilân edildiği yıllarda, kalıbı kıyafeti yerinde fakat cahil bir kazasker efendi, hatta daha küçük rütpeli biri, bir müderris, Paris darülfünunundan doktor rütmesini haiz, münevver bir gençten daha ziyade sözünü geçirirdi.

İtibar kafaya değil de o kafayı sardıkları beze idi. Sultan Hamit devrinde basılan ve hurafeleri tekrar eden "Mahmüdüssiyye", gibi bir eser bugün basılsa ona yobaz mütekaitleri bile güler. Menkulâta dair yeni basılan kitaplar bile alafranga bir çerçeve içinde çıkmaya mecbur kalıyor...

Fikir hususundaki safderunluk gün geçtikçe azalıyor. Bir muharebeden evel müneccim başıya müracaat ve mucibince hareket Nezîp sıralarında tabii imiş ve hiçbir kimse bu gibi bir konsültasyona şaşıp kalmazmış.

Fikir, ilim, siyaset âlemlerini bırakıp ta aileler içi-ne girersek gene görürüz ki eski saffet zail olmuş-tur. Fikirlerde bir irticaa imkân ve tahammül yok-tur. 1850 senelerine doğru her yenilik hareketini, cezrîmet gibi, bir irtica hareketi takip edermiş. Uzun müddetle elde edilen bir netice, günün birinde, mahv olurmuş.

Cümhuriyetin ilânı ile sarsıntılar devri geçti. İdarei maslahat rejimi yok oldu. Şeyh Sait hâdisesi son mezhubane kımıldayıştı. İrtica artık modadan düştü, avam nazarında bile bunun gerilik demek olduğu anlaşıldı. Millet tekâmülünün bu safhasında meş'ur ve gayri meş'ur, geride değil, ileride hedefler arıyor: daha fazla ilim, daha ziyade servet, her sahada tekâmül... Kara cahiller bile tecrübe ile görüyor, anlıyor, biliyorlar ki ilim, mezar kokan eski muhallefatta gömülü değildir; servet, bankasız, borasasız, şirketsiz hâsıl olmaz, tekâmül hacı babaların elile değil garba gidip gelenlerin himmetleri ile hâsıl olur.

Anadolunun göbeğinde iki âlem, garp ile şark, iki zaman, geçmişle gelecek, omuz öpüşüyor:

Ziraat bankası, Türk ocağı gibi binaların karşısında Hergele meydanına bakan kerpiçten kulübeler, yıkılmakta olan mahalleler...

Zihniyetteki inkilâp bu mimarî inkilâptan her halde büyüktür.

Şunu da unutmalıyım ki millet eskisi gibi bedbin değildir. Bugün bir madalya basılsa üzerine, yukarıda bahsi geçen Tanzimat madalyasına naksettikleri "L'Empire subsistera, Dieu le veut." tarzında bir remiz yazılmaz. Yazılsa herkes:

— Buna şüphe mi var? der ve güler. Halbuki 1850 de imparatorluğun zevali umumen beklenen bir akıbet imiş de, buna karşı gelmek için tedbirler düşünülüyormuş.

O, osmanlı zihniyeti idi. Zeval buldu. Gerek Avrupa mütefekkir ve siyasîlerinin, gerek Osmanlı bedbinlerinin yanlış şu imiş:

Zeval bulmakta olan Osmanlılıkta, yeni hayata doğmakta bulunan türklüğü ayırt etmemek...

Ali Kâmil